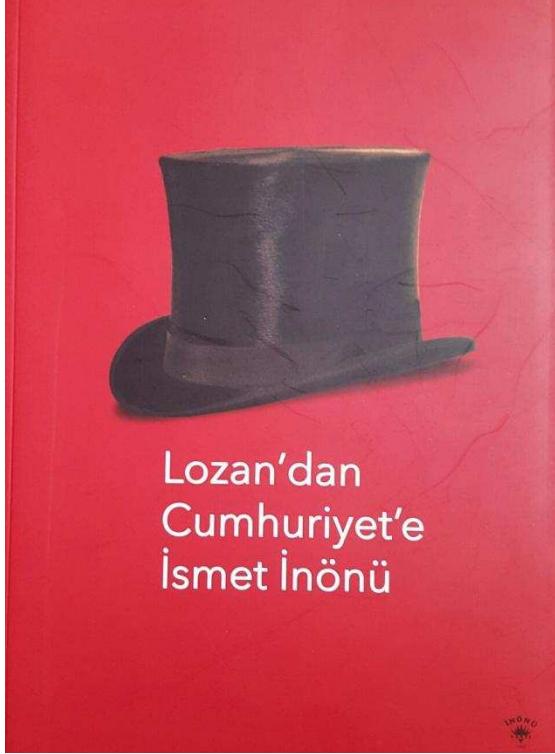

LOZAN'DAN CUMHURİYET'E İSMET İNÖNÜ

Zafer Toprak

Zafer Toprak, *Lozan'dan Cumhuriyet'e İsmet İnönü*, Ankara: İnönü Vakfı, 2013.

İsmet Paşa, Lozan Antlaşmasının onayı için 24 ağustos 1923 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan oylamadan önceki son konuşmasında, Lozan Konferansı'nı tüm cihanı yöneten heyetlerin deneyimli temsilcilerine karşı "bir ulusun bütün varlığını ortaya koyarak verdiği büyük bir sınav" olarak tanımlıyordu. Bu sınavdan İsmet Paşa, Mustafa Kemal'den aldığı destek ve yüksek diplomatik yeteneği, metaneti, feragati ve yurtseverliğiyle büyük bir zaferle çıkmıştı.

Cihan Harbi Almanya'nın liderliğindeki İttifak ülkelerini yenilgisiyle sonuçlanmıştı. 1919-1920 arası Paris Antlaşmaları yenik ülkelere altından kalkamayacakları ağır koşullar getirmişti. Bu antlaşmalar arasında en acımasız olanı Sevr idi. 600 yılı aşkın Avrupa'ya meydan okumuş olan bir devlet tarihten siliniyor ve bir eyalet düzeyine indirgeniyordu. 19 Mayıs 1919 işte bu tür bir ezikliğe başkaldırımı simgeledi. İmparatorlukların çöktüğü bir evrede Anadolu topraklarında yeni bir ulus doğuyor ve bu ulus 24 Temmuz 1923'te imzalayacağı Lozan Antlaşmasıyla uluslararası camiada yerini alıyordu.

Diğer bir deyişle Sevr ve Lozan Cumhuriyet öncesi Türkiye'nin kaderini belirleyen iki önemli antlaşmaydı. Bu iki antlaşmayı bağımsız düşünmek olanaksızdı. Uluslararası alanda Türkiye'nin varoluş sürecini, bu arada Milli Mücadeleyi bu iki antlaşmanın ışığında anlamak gerekiyordu. Bu nedenle Osmanlı'yı çökerten Sevr'di; Cumhuriyet Türkiye'si'ni kuran ise Lozan oldu. Her ikisi arasındaki bağ ise Milli Mücadele'nin ta kendisiydi; Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde silahlı mücadeleydi.

Antlaşmalar sonuçları açısından değerlendirilirse, Sevr savaş çığırkanlığı yapan, Lozan ise barışın güvencesini oluşturan bir düzenleme olarak tarihe geçti. Cumhuriyet Türkiye'si'nin 20'li, ve 30lu yıllarda barıştan yana ağırlığını koyması ve II. Dünya Savaşı'nın dışında kalışı Lozan sayesinde gerçekleşti.

Temelleri modern tarihin derinliklerine uzanan, sömürgecilik boyutuyla 19. yüzyılda güçlenen ve bağımlılık ilişkileri üzerine kurulu bir düzenin, emperyalizmin dünya tarihinde ilk sorgulanışı Lozan Barış Antlaşmasıydı. Osmanlı pratiğinde "kapitülasyon" diye nitelenen ve ülkenin iç işlerine karışma yetkisi veren ayrıcalıklar ilk kez Lozan'da masaya yatırıldı. Düvel-i Muazzama diye bilinen gelişmiş Batı, kapitülasyonlarla idari, malî, iktisadî, dinî, kültürel ve siyasî ayrıcalıklar elde ettiği, kendine bir anlamda bağımlı kıldığı bir ülkeyle ilk kez Lozan'da karşı karşıya geldi ve oluşmakta olan çağdaş uluslararası hukuk normları doğrultusunda eşitlik ilkelerini Batı'nın tekelinden çıkararak bir antlaşmaya imza attı. Hem de Düvel-i Muazzama'nın üç yıl gibi kısa bir süre önce haritadan sildiği bir devletin temsilcileri karşısında zımnen de olsa bir yenilgiyi kabul ederek. Ulus devletin Türkiye Cumhuriyeti adı altına kurumsallaşması savaşarak kazanılmış bir zaferin uluslararası topluluğa kabul ettirilmesi ertesi gerçekleşiyordu. Bu kabul sürecine son noktayı koyan Lozan Barış Antlaşması oldu. Lozan'la Misak-ı Milli'de saptanan hedefler ana hatlarıyla gerçekleştirildi. Güney hariç, Misak-ı Milli'de kabul edilen sınırlar kalıcı bir şekilde belirlendi. Doğu'da Emeni devleti ve Batı'da, İzmir yöresinde bir Yunan devleti senaryoları çökertildi. Kısaca Cihan Harbi yenilgisi kısa sürede yengiye dönüştürüldü. Lozan, Cumhuriyetin kuruluşuna ortam hazırlamanın yanı sıra gerçekçi bir dış politikanın ilk örneğini oluşturdu. Uluslararası hukuk normları dahilinde eşit koşullar altında masaya oturan ülkelerin uzlaştıkları bir antlaşma olarak tarihe geçti. Lozan'la Cumhuriyet Türkiye'si uluslararası topluluğun eşit koşullarda bir üyesi olacaktı.

Cumhuriyet Türkiye'sine giden yol üç askerî, bir de siyasî zafer üzerine kurulmuştu. İnönü zaferi, dağınık kuvvetlerin yerine kurulan ilk düzenli ordunun, askeri emir ve kumandanın zaferiydi. Bu savaşta İsmet Paşa cephe komutanıydı. Sakarya'daki düşman istilasını, vatan bağrında durdurularak geri püskürtülmüştü. Bu savaşta Mustafa Kemal Paşa Başkomutan ve İsmet Paşa cephe komutanıydı. Dumlupınar ise istila ordularını yok ederek Milli Mücadele'yi sonlandıran savaştı. Bu zaferde de Mustafa Kemal Paşa Başkomutan ve İsmet Paşa cephe komutanıydı. Lozan Antlaşması, yeni Türkiye devletinin uluslararası alanda toprak bütünlüğünü perçinleyen ve tam bağımsız bir ülke konumunu ilan eden, bunu Cihan Harbi'ni kazanan ülkeler başta olmak üzere tüm dünyaya ilan eden ve tasdik ettiren siyasî zaferin şanlı ve şerefli bir belgesiydi. Lozan görüşmeleri sırasında Mustafa Kemal Paşa Büyük Millet Meclisi Reisi, İsmet Paşa ise Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Hariciye Vekili ve barış görüşmelerinin baş murahhasıydı. Lozan, Milli Mücadele'nin askerî zaferlerini perçinleyecekti. Savaş meydanında kazanılmış bir zaferin diplomasi alanında taçlandırılmasıydı. Lozan sayesinde, Türkiye devletinin temel taşlarına Atatürk ve İnönü'nün adları, tarihe altın harflerle kazınmış oluyordu.

Osmanlı Devleti, Almanya saffında Cihan Harbi'nde yenik düşmüştü. Galip devletler diğer mağlup ülkelere direttikleri ağır barış koşullarının katmerlisini Osmanlı'nın önüne koymuş, ve hanedanı simgesel bir düzeye indirgeyerek topraklarını paylaşmıştı. Sevr, Türkiye tarihine bir kara leke olarak geçti. Mustafa Kemal öncülüğünde Ankara, Saray'ı da karşısına alarak, bu ölüm fermanına karşı başkaldırmış ve Milli Mücadele diye bilinen direnişe geçmişti. Direniş başarıyla sonuçlanmış ve uluslararası planda Lozan'la ulusal kimlik Batı'ya onaylatılmıştı. Küçük Asya macerasını Venizelos'u dize getirmekle kalmamış, İngiltere'de de kabineyi alt üst etmişti. Lloyd George, Yunanistan'ın "Küçük Asya" macerasını sonuna kadar desteklemiş, bu macera kendi iktidarının da sonu olmuştu. Kasım 1922'de yeni kurulan Bonar Law kabinesinde Lord Curzon yeniden dışişlerini üstlenmiş, apar topar Lozan'a, görüşme masasına oturmuştu.

Dünyaya yeni bir düzen vermek üzere Paris Barış Konferansı'nda bir araya gelen birçok ünlü şahsiyet Lozan'da boy göstermişti. Fransa'dan Poincaré, Yunanistan'dan Venizelos, Bulgaristan'dan Stamboliski bunlar arasında yer almıştı. Yeni sima olarak

Mussolini ve Georgi Çiçerin (Sovyet Dış İşleri Komiseri) temayüz ediyordu. Amerika, Avrupa'dan elini eteğini çekmeyi yeğlemiş, salt gözlemci olarak Richard Child ve Joseph Grew'u göndermişti. Lord Curzon toplantının ilk yarısında İsmet İnönü'nün önüne barış şartlarını koymuş, daha doğrusu dikte etmiş ve masadan ayrılmıştı. Bu sanki bir ultiमतomdu. İstasyonda Londra treninin kalkışına kadar İnönü'nün pes etmesini beklemişti; ama umduğunu bulamamış ve Londra'ya eli boş dönmüştü. Görüşmelerdeki kesintiden sonra ikinci kez masaya oturulduğunda Curzon artık blöflerle sonuç alamayacağını görmüş, gerçekçi olmayı yeğlemişti. Bu açıdan Lozan, Cihan Harbi'ne son veren ve Paris Barış Konferansı'nın ürünü olan Versaüles, Trianon, St Germain, Neuilly ve Sevr'den çok farklı bir antlaşmaydı. Lord Curzon, görüşmeler ertesi yenilgiyi kabul etmiş, *"şimdiye kadar barış antlaşmalarını biz dikte ettik; bu sefer, ayakta duran bir ordusu olan bir düşmanla, maalesef bizde böyle bir ordu yok, masaya oturduk; bu duyulmuş bir şey değildir"* diyordu.

Milli Mücadele'nin önemini anlamak için bu Sevr ve Lozan antlaşmalarını ayrıntılarıyla gözden geçirmek gerekir. Her iki antlaşmasının uluslararası hukuk bağlamında irdelenmesi, Türkiye'nin üç yıllık bir sürede hangi konumdan yola çıkarak nereye vardığını net bir biçimde gözler önüne serer. Bir başka deyişle, uluslararası planda Sevr Milli Mücadele'nin dününü, Lozan ise yarınım simgeler. Sevr bir imparatorluğun sonu, Lozan ise bir ulusun başlangıcını oluşturur. Cumhuriyet Türkiye'sinin 20'li, ve 30'lu yıllarda barıştan yana ağırlığını koyması ve II. Dünya Savaşı'na bulaşmaması, Lozan sayesinde gerçekleşti. Oysa savaştan yenik çıkan diğer tüm ülkelere diretilen barış antlaşmaları, bir ölçüde, II. Dünya Savaşı'nın ön faturalarını oluşturdu. Bu nedenle iki dünya savaşı arası *irredantist* politikaların müsebbibi Cihan Harbi ertesi galip ülkelerin miyop düzenlemeleri oldu. Cihan Harbi ertesi Paris Konferansı'nı takiben Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan'la imzalanan sırasıyla, Versailles, Saint Germain, Neilly, Trianon Barış Antlaşmaları, savaştan yenik çıkan ülkeleri ağır yükümlülükler altına sokmuş ve bu ülkelerde galip ülkelere karşı güçlü husumet duygularının oluşmasına neden olmuştu. Hitler'i yeşerten işte bu tür bir ortamdı.

Bir kez daha hatırlatalım: Cihan Harbi imparatorlukların sonu olmuş; ancak hiçbir mağlup ülkenin önüne Osmanlı'ya reva görülen koşullar konmamıştı. Sanki yüzyılların husumeti Sevr ile noktalanmıştı. 17 Haziran 1919'da Damat Ferid, Batı'dan merhamet dilenmek için Clemenceau, Lloyd George ve Wilson'un huzurlarına kabul edildiğinde

Clemenceau "Türkler Avrupa, Asya ve Afrika topraklarının neresinde yönetimde bulunmuşlarsa orada maddi refah düzeyi düşmüş, bu topraklar kültürel çöküntüye uğramıştır; Türklerin çekilmesi ertesini refah düzeyi artmamış, kültür düzeyi yükselmemiş tek bir toprak parçası yoktur" sözleriyle bir ulusa duyduğu kını dile getirmişti.

Osmanlı Devleti, Sevr ile neredeyse haritadan silinmişti. Rumeli, İstanbul dışında, Yunanistan'a verilmişti. Güney sınırı Mardin, Urfa, Gaziantep ve Osmaniye'nin kuzeyinden geçmişti. Doğu'da Ermenistan devleti kurularak, sınırlarının tespiti ABD Cumhurbaşkanı Wilson'a bırakılmıştı. Anadolu'da İtalyan ve Fransız nüfuz bölgeleri ihdas edilmişti. Antlaşmanın uygulamaya konulmasından bir yıl sonra, doğuda Kürtler ayrı bir devlet kurmak isterlerse, Osmanlı buna razı gelmesi konusunda ikna edilmişti. Boğazların ayrı bayrağı, bütçesi ve örgütü olan bir komisyonca yönetilmesi kararlaştırılmıştı. Bu bölgedeki Osmanlı jandarması, Müttefik işgal kuvvetlerine bağlanmıştı. İzmir ve çevresinin (Kırkağaç, Akhisar, Ödemiş, Tire, Söke dolayları) resmen Osmanlı hakimiyetinde olmasına karşın, hakimiyetin yürütülmesi Yunanistan'a bırakılmıştı. Beş yıl geçtikten sonra, Mahalli Parlamento, bölgenin Yunanistan'a katılmasını kesin olarak isteyebilecekti. Bu arada, herhangi bir Osmanlı vatandaşının, hiçbir kayda bağlı olmadan, İtilaf devletlerinin uyruğuna girebilmesi öngörülmüştü. Kapitülasyonlar tekrar ihdas edilmiş, gayrimüslim cemaatlere her derecede okul ya da sosyal, dinî ve buna benzer kuruluş açabilme hakkı tanınmıştı. Getirilen malî hükümlerle Türkiye'nin her türlü malî kararının Müttefikler tarafından kurulan bir Komisyon aracılığıyla denetleneceği, Osmanlı komisyonunun uygun görmediği hiçbir malî önlemi alamayacağı, Gümrükler Genel Müdürü'nün Komisyon tarafından atanacağı ve görevinden alınabileceği, antlaşma hükümleri arasında yer almıştı. Osmanlı ticaret filosu da sınırlanmıştı. 1600 ton ve bundan daha büyük hacimdeki gemilerin Müttefiklere teslim edilmesi öngörülmüştü.

Sevr, Osmanlı'nın egemenliği yok eden askeri hükümlere de yer vermişti. Türkiye'nin bulundurabileceği askeri kuvvet 700 padişah muhafızı, 35.000 jandarma, 15.000 jandarmayı takviye gücünden oluşmuştu. Jandarma, top gibi ağır silahtan mahrum bırakılmış; kendisine ancak makineli tüfek kullanabilme yetkisi verilmişti. Savaş gemisi olarak da Osmanlı donanmasına 600 tonilatodan küçük 13 gambot ve torpido bırakılmıştı. Her türlü uçak kullanımı yasaklanmıştı ve nihayet Osmanlı'nın askeri amaçlı tahkimat yapması yasaklanmıştı.

Milli Mücadele, işte Sevr'de imzalanan bir tür idam fermanına başkaldırıydı. Ulusal varlık adına, herhangi bir büyük devletin safında yer almaksızın Düvel-i Muazzama'ya bir meydan okuyuştu ve ardından Lozan, savaş meydanında elde edilen zaferin uluslararası alanda tescil edilmesiydi.

30 Ağustos ertesi mütareke konferansı, Ekim 1922'de Mudanya'da açılmış ve Mustafa Kemal bu konferansa Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa'yı göndermişti. Mustafa Kemal'in yaptığı bu tercih İsmet Paşa için Türk siyasî tarihinde bir 'siyasî şahsiyet' olarak belirişinin başlangıcı olmuştu. İsmet Paşa'nın Mudanya'da kazandığı başarının sonucunda Mustafa Kemal, kendisini Lozan'da toplanacak barış görüşmelerine gidecek delegasyonunun başına getirmişti. İsmet Paşa'nın "murahhaslar heyeti reisi" olması için daha önce Hariciye vekilliğine getirilmesi uygun görülmüş ve Yusuf Kemal (Tengirşenk) yerine İsmet Paşa 26 Ekim 1922'de Hariciye Vekili olmuştu. Böylece İsmet Paşa, ordudaki görevinden ayrılmış ve genç yaşta kurulmakta olan Türk devletinin önemli bir şahsiyeti olarak temayüz etmişti. Lozan'a aslında İstanbul ve Ankara hükümetleri ayrı ayrı çağrılmıştı. Bu, böl ve hükmet anlayışının sonucuydu. Ankara oyuna gelmedi ve 1 Kasım 1922'de saltanatı kaldırdı. Bundan böyle İsmet Paşa, Lozan'a Anadolu'da kurulmakta olan yeni devletin tek temsilcisi olarak katılacaktı. Mudanya'da ve Lozan'da "düvel-i muazzama" karşısına çıkan İsmet Paşa ilk bakıştaki gösterişsiz, ufak tefek boyu, az konuşması ve üstelik ağır işitmesi ile rakiplerinin gözlerini pek doldurmamıştı. Ne var ki Lozan görüşmeleri uzadıkça İsmet Paşa becerisini ortaya koyacaktı.

Lozan Barış Konferansı görüşmeleri 20 Kasım 1922'de başladı. 4 Şubat 1923 ile 23 Nisan 1923 arası kesintiye uğrayan görüşmeler, 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı. Lozan'da bir tarafta Türkiye diğer tarafta ise Müttefikler diye bilinen İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devletleri (ya da sonraki Yugoslavya) yer aldı. Bu ülkelerin yanı sıra, Türkiye'nin isteği üzerine, Boğazlarla ilgili meselelerin görüşülmesi sırasında hazır bulunmak üzere Sovyet Rusya, Ukrayna ve Gürcistan davet edildiler. ABD gözlemci sıfatıyla toplantıya katıldı. Bulgaristan'ın Ege Denizi'nin bir mahreci bulunması işi görüşüldüğü zaman temsilci bulundurması uygun görüldü.

Lozan görüşmeleri sekiz ay sürdü. Türkiye'nin açık ve kesin tutumu, başka bir deyişle kayıtsız şartsız bağımsızlık talebi, görüşmelerin çetin geçmesine neden oldu. Türkiye'nin temel kaygısı barış düzenlemelerini uluslararası hukuk ilkelerine dayandırmaktı. Karşısında yer alan devletler ise Sevr'i esas almayı denediler. Müttefiklere göre Türkiye Cihan Harbi'nde yenik düşmüş, ancak Yunanistan'a karşı zafer kazanmıştı. Onlar için Lozan, gecikmiş bir Cihan Harbi barış antlaşmasıydı. Ankara için ise Milli Mücadele bir bağımsızlık savaşı olarak görülmüş; 1918 yenilgisinin ardından çok şey değişmişti. Sırf Yunanistan'a karşı değil, tüm Batı'ya karşı zafer kazanmıştı.

Yunanistan, Anadolu serüvenine tek başına girişmemişti; ardında Müttefikler vardı. Yunan işgalini özellikle Lloyd George'suz düşünmek olanaksızdı. 20 Kasım açılış oturumunda İsmet Paşa, Türkiye'nin tutumunu açıkça ortaya koydu. Türkiye'nin egemen ve bağımsız bir devlet olarak kabul edilmesini, uluslararası toplulukta eşit hak ve yetkilere sahip bir ülke olarak tanınması gerektiğini savundu. Düvel-i Muazzama ise buna pek yanaşmaktan yana değildi. Osmanlı topraklarındaki birçok ayrıcalıktan olmak Düvel-i Muazzama için yayılmacı siyasetin sonu olabilirdi.

Sekiz ay çakışan çıkarlara çözüm aramakla geçti. İngiltere, Musul ve Boğazlar'ın statüsünde ısrarlıydı. Fransa, borçları ve kapitülasyonları düşünüyordu. İtalya kapitülasyonlar, adalar ve kabotaj konularında lehine sonuç elde etmeyi deneyecekti. Türkiye'nin davetlisi Sovyet Rusya, Boğazların tamamen Türkiye'nin kontrolüne verilmesini, Karadeniz'e sahildar olmayan devletlerin gemilerine kapalı tutulmasını savundu Bağımsız bir ülkenin uluslararası camiaya kabul edilmesi dışında, Lozan'ın iki çok önemli yönü vardı: Biri yüzyılı aşkın süredir süre gelen Osmanlı-Yunan çatışmasına nokta koyması; diğeri, Osmanlı'nın ilk dönemlerine uzanan kapitülasyonların kaldırılmasıydı. Lozan görüşmeleriyle Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir evre başladı. Yunanistan'ın Anadolu'ya ve İstanbul'a dönük yayılmacı politikası hüsrarla sonuçlanmıştı. Bilfiil Yunanistan, tüm beşeri sakıncalarına karşın, mübadeleyle etnik türdeş ulusal kimlik önerisini gündeme getirmişti. Ancak, bu tür bir mübadelenin Yunanistan'a ne denli ağır bir yük getirdiğini görmekte gecikmedi. İçine düştüğü zor durum nedeniyle, Batı ülkelerinin de baskısıyla İstanbul'da yaşayan Rumlarla Batı Trakya'da yaşayan Türkler mübadele dışı bırakıldı. Doğu Trakya sınırı, Mudanya mütarekesinde saptandığı gibi Meriç nehri oldu. Gökçeada ve Bozcaada Türkiye'ye verildi.

Yunanlıların elindeki Anadolu kıyısına yakın adalar askerden arındırıldı. Bir başka deyişle, iki ülke arasında kalıcı bir barış ortamı yaratıldı. Böylece Lozan görüşmelerinin ilk kısmı ana hatlarıyla Yunanistan Türkiye ilişkilerini düzenledi.

Lozan görüşmelerinin ikinci kısmı daha çetin geçti. Görüşmeler Düvel-i Muazzama'nın artık doğrudan kendi çıkarlarını gözeteceği aşamaya gelmişti. Ankara'ya verilen ödün örnek teşkil edebilir, başka coğrafyalarda, özellikle sömürgelerde, başkaldırlara neden olabilirdi. Uzun pazarlıklar sonucu, Kemalist söylemde "tam bağımsızlık" özdeyişiyle ifadesini bulan maddeler sonuca bağlandı. Kapitülasyonlar kaldırılıyor, 28. madde'yle "ecnebi tahakkümü" son buluyordu. Kabotaj hakkı, ya da Türk limanları arasında deniz taşımacılığı, Türk vatandaşlarına tanınıyordu. Bu düzenlemeler bir anlamda, Osmanlı'nın son dönemindeki "bağımlılık" senaryolarının sona ermesi anlamına geliyordu. Bundan böyle idarî, adlî, iktisadî, malî, kültürel ve dinî alanlarda ülke yönetimine dönük tüm kararlar, tek taraflı olarak, Türk makamları tarafından alınacaktı. Türkler hiç olmazsa kendi topraklarında yabancılarla "müsavî" yani eşit olmak hakkını elde etmiş oluyorlardı. Bundan böyle "mütekabiliyet esası" yani karşı tarafın Türk uyruğuna tanıdığı oranda bir ayrıcalık, söz konusuydu. Kimi meslekleri, sanatları, diğer ülkelerde olduğu gibi, sırf kendi uyruğuna hasredebiliyordu. Dış ticaret, bundan böyle, Türkiye'nin kendi hükümlerine giriyordu. Lozan Antlaşması'nın bir parçası olan Ticaret Mukavelesi'nin 1. maddesine göre, beş yıl için, 1916 tarifeleri yürürlükte tutuluyor; 1929'dan itibaren hükümet istediği gibi tarife düzenleyebiliyordu. Böylece uzun yıllardır ihdas edilmek istenen koruyucu gümrük politikaları, Cumhuriyetle birlikte gündeme gelmiş oluyordu.

Diğer önemli husus dış borçlardı. Bu alanda iki sorun vardı: İlki Osmanlı borçlarının paylaşılması; diğeri ödeme "akçesi"nin türü idi. Osmanlı Devleti tarihe karışmıştı. Türkiye, bu imparatorluğun başta gelen varisiydi. İmparatorluğun aktifinden hisse almıştı. Doğal olarak pasifine, yani borçlarına da katılacaktı; ama ortada aynı imparatorluğun toprağını paylaşan on beş kadar varis daha vardı. Bunların da aktiften olduğu gibi pasiften de paylarını almaları gerekiyordu. Genç Türkiye ancak kendisine düşen borçla kalmalıydı. Daha önceleri, 1878'de Berlin'de ve Balkan Harbi ertesini gündeme gelen muahedelerde, borcun taksimi esas olarak kabul edilmişse de bunun ne suretle yapılacağı ve ne gibi teyit mekanizmalarına tabi olacağı konusunda sarıh hükümler konmamış olduğu için borç yine Osmanlı

Devleti'nin omuzlarına yüklenmişti. Lozan'da aynı hataya düşmemek için azami gayret gösteriliyordu. İlkelerin ve sorumlulukların sarıh bir biçimde saptanması gerekiyordu. Borcun paylaşımında Ankara, Osmanlı Devleti'nin bütün borçlarının hesaba katılmasını, dış borçlar yanı sıra kağıt para, iç borçlanma ve dalgalı borçların da paylaşılmasını talep etmişti; ancak, dış borçların dışındakilerin Cihan Harbi için sarf edildiği öne sürülerek Türkiye'nin isteği kabul edilmedi. Paylaşımında izlenecek yöntem gelince, imparatorluktan ayrılan topraklar, 1910 ve 1911 bütçeleri ortalamalarına göre, Osmanlı Devleti'nin genel gelirlerinde ne oranda katkıda bulunuyorlarsa, Osmanlı borçlarından da aynı oranı yükleneceklerdi. Bu oranları, Düyün-ı Umumiyye İdaresi belirleyecekti. Bu sayede Türkiye, Osmanlı Devleti'nden devralınan toplam 160 milyon lira borcun 107 küsur milyon lirasını yükledi.

Dış borçlarda ikinci husus ödemelerin hangi "para" ile yapılacağıydı. "Tediye akçesi" diye bilinen ödeme aracı, görüşmelerde en çetin evreyi oluşturmuştu. Türkiye'nin üzerinde kalan borcun yıllık mürettebatı, yedi milyon altına yaklaşıyordu. O günkü kağıt para rayiçiyile düşünülduğünde bu elli altmış milyon lira ediyordu. Bu meblağ, Türkiye bütçesinin yarısını aşırıyordu. İnönü, Lozan'da tediye akçesi olarak altının kabul edilemeyeceğini açık bir dille ifade etti. Bu konuda eli hukuken de güçlüydü. Nitekim, Osmanlı'dan imtiyaz almış yabancı şirketlerin birçoğu mukavelelerini savaş ertesi gereklerine uydurmak için Ankara'ya başvurmuştu. Ankara, mukavelenamelerdeki hükümlerin aynen uygulanmasında ısrar etmiş olsaydı, bu şirketlerin çoğu iflasa mahkum olurdu. Lozan görüşmelerinin daha başlangıcında yabancı şirketlerin bu sözleşmelerinin "readaptation"u, yani yeni koşullara uydurulması, Türkiye'den istenmişti. Ankara, bu şirketlerin birçoğunun isteğini yerine getirmişti. İsmet İnönü, müttefiklerin kozunu bu kez onlar aleyhine kullanmış ve borçların da savaş sonrası koşullarına uydurulmasını istemişti. Görüşmeler uzun sürdü. Müttefikler bir an önce sonuca varmak istiyorlardı. Alacaklı olan uyrukların üzerinde tasarrufta bulunmak hakkını kendilerinde görmedikleri gerekçesiyle, paranın cins ve miktarını gösteren rakam tablosunun antlaşmadan çıkarılmasına razı oldular. Sorun, daha sonra hâmilelerle doğrudan doğruya çözüm bulacaktı. Bu Türkiye'nin de işine geliyordu. Lozan in onuncu yılında, Osmanlı borçlarının Cumhuriyet Türkiye'si bütçesindeki payı % 4-5'e kadar düştü.

Lozan'la Misak-ı Milli'de saptanan hedefler ana hatlarıyla gerçekleştirilmiş oluyordu. Güney hariç Misak-ı Milli'de kabul edilen sınırlar kalıcı bir şekilde belirlendi. Doğu'da Emeni devleti ve Batı'da, İzmir yöresinde bir Yunan devleti senaryoları çökertildi. Kısaca, Cihan Harbi yenilgisi kısa sürede yengiye dönüştürüldü; Cihan Harbi'nin galip devletlerine herhangi bir savaş tazminatı ödenmedi.

Lozan'ın sonuçları bugün sorgulanırken tartışılan belki de tek konu insanî boyutları olan "mübadele" oldu. Lozan'la dünya tarihinde ilk kez bir "zorunlu göç" olgusu yaşandı. İnsanlar etnik gerekçelerle topraklarından edildiler. Ancak siyasetin çözümsüz kıldığı bir ortamda başka seçenek kalmamıştı. Yunanistan'ın yayılımcı emelleri, yüzyıllardır iç içe birlikte yaşayan insanları çatışan topluluklara dönüştürmüştü. Mübadele olmadığı takdirde, Anadolu ve Rumeli insanı, yerel düzeyde denetimden yoksun bir kıyım tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirdi. Mübadele, kuşkusuz her iki ülke için ekonomik darboğazlara da neden olmuştu. Göçürülen, yerlerinden, yurtlarından olan insanlar, uzun süre uyum sorunuyla karşı karşıya kaldılar; ama, hiç olmazsa çoğu insan, iradî ya da gayri iradî edindiği ulusal kimliğiyle uyum içersinde yarına bakabildi.

Lozan'da, Musul, borçlar ve benzeri birçok sorunu ileriye atılmıştı. Bu durum, Ankara'nın da işine gelmişti. Ordu on yılı aşkın savaşmış, bitap düşmüştü. Gerçekçi bir barış, gelecek için güvence olmuştu. Ancak kalıcı bir barışla Ankara yeni bir ulus devlet kuruculuğuna girişebilecekti. Lozan, Cumhuriyet'in kuruluşuna ortam hazırlamanın yanı sıra gerçekçi bir dış politikanın ilk örneğini oluşturdu. Uluslararası hukuk normları dahilinde eşit koşullar altında masaya oturan ülkelerin uzlaştıkları bir antlaşma olarak tarihe geçti. Lozan'la Cumhuriyet Türkiye'si uluslararası topluluğun bir üyesi oldu.

İsmet Paşa, Lozan Antlaşmasının onayı için 24 ağustos 1923 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan oylamadan önceki son konuşmasında, Lozan Konferansı'nı tüm cihanı yöneten heyetlerin deneyimli temsilcilerine karşı "bir ulusun bütün varlığını ortaya koyarak verdiği büyük bir sınav" olarak tanımlıyordu. Bu sınavdan İsmet Paşa, Mustafa Kemal'den aldığı destek ve yüksek diplomatik yeteneği, metaneti, feragati ve yurtseverliğiyle büyük bir zaferle çıkmıştı.

Şevket Süreyya Aydemir'in, Atatürk üzerine yazdığı üç ciltlik *Tek Adam* adlı eserinin ardından kaleme aldığı *İkinci Adam* başlıklı İnönü biyografisinin ilk cildinin sonunda yer alan şu satırlar büyük bir tarihî gerçeğin ifadesiydi: "*Tek Adam ve İkinci Adam bu devletin kuruluşunda, biri bir Ebedî Şef, diğeri onun emrinde ve yanında bir insan olarak söz ve hak sahibi idiler. Türk milleti harpte ve sulhte bu iki insanı beraber görmüştü... Hülâsa Türkiye'nin kurtuluşu ve kuruluşu bir hâdise idi ki, bu hâdisede milletin kaderi milletin varı yoğu ile bir potada topyekûn yoğrulmuştu. Bu potaya herkes, kendinde olanı ve katabildiği kadarını katmıştı. İnönü de bu herkesten biriydi. Ama işin ön safında, baş ustanın yanında idi. Baş ustanın yardımcısı idi.'*"
